

Dr. Arturs Puga

FORSAITS EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ

Ziņojums Eiropas Kustības Latvijā un LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centra konferencē
“ Par Latvijas nākotni Eiropas Savienībā” 2003.g. 10.maijā

Ievads

Nelielajā ziņojumā paredzēts dalīties domām par vienu no 2000.gadā Lisabonā pieņemtās Eiropas Savienības stratēģijas metodēm, tās pielietošanu un Eiropas Kustības Latvijā iespējamām aktivitātēm šajā kontekstā.

Kā zināms, Eiropas Savienībā ir izvirzīts mērķis 2010.gadā kļūt par konkurētspējīgāko un dinamiskāko ekonomiku pasaulē, kas, balstīta uz zināšanām, nodrošina ilgtspējīgu un līdzsvarotu ekonomikas izaugsmi ar vairāk un labākām darba vietām un lielāku sociālo vienotību. Iestājoties Eiropas Savienībā, *mēs visi* tā vai citādi *līdzdarbosimies Eiropas zināšanu sabiedrības pakāpeniskā radīšanā.*

Pēc Eiropas Komisijā pazīstama formulējuma, **zināšanu sabiedrība ir post-industriālā sabiedrība, kura pamatojas uz informācijas ražošanu un izplatīšanu, kas palielina indivīdu un kompāniju zināšanas.**¹ Kas ir šī dārgākā un pieprasītākā prece, kura palielina zināšanas, to nosaka ES un, protams, pasaules kritēriji.

Jo vairāk mēs tādas preces ražosim Latvijā un izplatīsim uz vietas un ārzemēs, jo kļūsim arvien bagātāki gan garīgi, gan materiāli, būsime drošāki un nacionāli saliedētāki.

Šī ir Eiropas Savienības nākotnes vīzija, kas soli pa solim top realizēta praksē. Būdam ideāls modelis, tā ir arī darbības programma šodienai un tuvākajiem gadu desmitiem.

ES Lisabonas stratēģija 21.gs. pirmajai desmitgadei bija izstrādāta uz gadsimtu robežas daudzu cilvēku pārdomu, vērtējumu un interpretāciju gaitā, atspoguļojot informācijas laikmeta tehnoloģiju sasniegumus un globālos izaicinājumus. Ieejot 21.gs., ES ieviesa pētījumu stratēģiskās metodes, ko angļiski sauc par foresight, pielietošanu.² Tas nozīmē, pēc Eiropas Komisijas vadošo zinātnieku atzinuma, *sistemātisku darbību, kas vērsta, lai atklātu un pētītu zinātnes, tehnoloģijas, sabiedrības, ekonomikas un šo sfēru mijiedarbību ilgtermiņa nākotnes attīstību, ar mērķi radīt zināšanas, ar kuru palīdzību īstenot sociālos, ekonomiskos un vides uzlabojumus, balstoties uz prasmīgi veidotām projekcijām. Taču forsaita īstenošanai nepietiek ar skaidru un efektīvu tehnoloģiju ieviešanu. Ir arī vitāli svarīgi nodrošināt, lai forsaita rezultātus ņemtu vērā politikas debatēs un lēmumu pieņemšanā. Tikai ar šādu pieeju no nākotnes studijām var tikt sasniegts maksimālais ieguvums.*³

Foresight ir termins, kas izraisa grūtības tulkošanā. Pēc būtības tas ir ieskats nākotnē, nākotnes studijas. Domāju, ka pagaidām kategoriju “forsaits” var lietot latviešu auditorijā, jo tas apzīmē daudz sarežģītāku darbības sistēmu, nekā nākotnes studijas akadēmiskas disciplīnas izpratnē. Pēdējos gados šai darba metodei Eiropas Komisija veltī pieaugošu uzmanību. Tas atspoguļojas dokumentos, uzsverot, ka pastāv ES noteikta politika foresight attīstīšanai un koordinēšanai, bet tās metodoloģiskie principi tiek izmantoti, piemēram, Eiropas nākotnes Konventa modelī.⁴

15. maijā Janinā Grieķijā sāksies ES kārtējā forsaita konference, kas būs veltīta arī Latvijai. Tās nosaukums - “FORESIGHT IN THE ENLARGED EUROPEAN RESEARCH AND INNOVATION AREA”. Ja vēlamies tuvojies ES līmenim, tad Latvijai, piedaloties Eiropas Pētījumu telpā, nāksies aktivizēties arī Eiropas Foresight ietvaros. Šajā sakarā paplašinātās ES valstis tiek aicinātas gatavot jauno speciālistu kadrus un atklāt nākotnes studiju vai forsaitikas nodaļas universitātēs.⁵ Teorija un instrumenti šajā sfērā ir ļoti daudzveidīgi - gan mums labi pazīstamie, gan arī tie, kas ir attīstījušies pavisam nesen.

II

Eiropas Kustībai Latvijā u.c. nevalstiskajām organizācijām, domāju, sevišķi nozīmīgs ir tas, ka ES izvirzītā jaunā zināšanu sistēma paredz trīs sfēru ciešu sadarbību – zinātne – sabiedrība – pārvalde. Forsaits ir definēts kā viens no svarīgākajiem Eiropas pētījumu koptirgus (the European Research Area) veidošanas instrumentiem. Un kāds var būt kopējais tirgus bez pamatelementa – bez sabiedrības ? Tāds vienkārši nav iespējams.

Nesen Briselē tika publicēts darba dokuments, kas sīkāk apraksta iespējas un priekšrocības – tajā skaitā dažādām organizācijām un arī individuālām personām, lai piedalītos ES finansētajā 6. ietvara pētniecības programmā 2002. - 2006.gadam un tieši “the European Foresight Area” aktivitātēs.⁶ Dokumentā uzskaitīti 13 aspekti, kādos Eiropas līmeņa forsaits rada pievienoto vērtību. Citēšu dažus no tiem, t.i.,

- īsteno Lisabonas mērķus;
- dod strukturālu ieguldījumu Eiropas integrācijā (paplašināšanā);
- dod ieguldījumu Eiropas vadības reformās, veicinot informācijas apmaiņu, izpratnes padziļināšanu un sadarbības tīklu;
- veicina zinātnes un tehnoloģiju integrāciju sabiedrībā;
- palielina izpratni par Eiropas jautājumiem;
- izskata augstākā līmeņa sociālos izaicinājumus; utt.

Tas sakļaujas ar 6.ietvara programmas daļu “Sabiedrība un zinātne”, paredzot no ES finansēšanas līdzekļus. Par šīm līdzdalības iespējām var rast informāciju elektroniskā ceļā, un šo virzienu varētu apspriest EKL u.c. organizācijas, kā arī augstskolas Latvijā.

III

ES valstīs ir atšķirīgi līmeņi nākotnes studiju attīstībā. Kā viena no vadošajām šajā ziņā ir jāatzīmē Lielbritānija. Premjera T. Blēra kabinetā notiek Strategic Futures programmas realizācija. Tā paredzēta, “lai pilnveidotu valdības spējas pārdomāt, reaģēt un potenciāli veidot nākotni”. Tālāk ir izvirzīts mērķis identificēt vidēja un

ilgtermiņa izaicinājumus britu valdībai visās politikas sfērās. Pie premjera kabineta ir izveidots stratēģisko domātāju tīkls.

Katrs britu pilsonis vai ārzemnieks var brīvi, izmantojot internetā valdības nākotnes studijas⁷, iepazīties ar desmitiem pētījumu, kas veltīti plašākiem vai šaurākiem starpdisciplināriem Lielbritānijas tematiem globālā kontekstā 10-20 gadu periodam, un vienlaikus noskaidrot bāzes rādītājus par sabiedrību un valsti. Tas ļauj pilsoņiem piedalīties problēmu apspriešanā visā forsaita plašumā, izvirzīt jautājumus un pieprasīt atbildes uz saviem ieteikumiem.

Skatoties Eiropas Komisijas institūciju Web adreses, atrodam lielu skaitu izpildītu projektu, tajā skaitā scenāriju veidā par to, kādi varianti atkarībā no konkrētu faktoru / aktoru mijiedarbības un globālo spēku attīstības iespējami, piemēram, paplašinātajā Eiropā līdz 2010. gadam un turpmāk. Šo scenāriju izskatīšana pirms un pēc referendumā Latvijā varētu būt vērtīgs izziņas avots un stimuls sabiedriskajām aktivitātēm.

ES lielu vērtību veltī nākotnes studijām pārrobežu sadarbības un reģionālās attīstības sekmīgāku izvēļu noteikšanai. FOREN struktūra Briselē ir publicējusi Reģionālā forsaita praktisko rokasgrāmatu 132 lappusēs, kurā blakus teorijai ir izanalizēta nākotnes studiju praktiskā puse, piemēram, realizētie projekti gan attīstītiem, gan arī atpalikušākiem rajoniem ES telpā.

IV

Tagad ļoti īsi scenāriju meti, kā eiropieši redz jauno zināšanu sabiedrību, uz kuru, ceru, virzās arī Latvija.

- Ievērojami izmainījušās darba, atpūtas un izglītības savstarpējās attiecības. Stipri pieaug laika īpatsvars, ko cilvēki var atvēlēt izglītībai un atpūtai. Šīs trīs darbības formas pastāv, kā vienlīdz svarīgas, visu cilvēka dzīves laiku.
- Arvien vairāk un vairāk pieaug pieprasījums pēc augsta līmeņa darba kvalifikācijām, t.i. ar zināšanām specializētajās jomās un vienlaikus ar kompleksām kognitīvām, sociālām un emocionālām kompetencēm.

- Zināšanu pieauguma dēļ tehnoloģijas, darba vide un prasības strauji mainās. Darba raksturs un organizācija kļūst arvien sarežģītāki, un strādājošiem ir nepieciešams prast mācīties. “Educability” – spējas izglītoties. Cilvēkiem jāprot vienlaikus gan adaptēties mainīgajā vidē, gan radoši tajā strādāt. “Employability”, vai precīzāk, “sustainable employability”.
- Darba vietas lielai daļai strādājošo - tie ir mājas ofisi.
- Sabiedrības dzīve – līdzīga mozaīkai.
- Novecošanas process, kas raksturīgs Eiropas valstīm, nemazina to attīstības dinamiku, bet tieši otrādi, izmantojot informācijas laikmeta iespējas un nepārtraukto apmācību, gados vecie cilvēki ar savu pieredzi un gudrību radoši pilnveido dzīvi – personisko un sociālo. (Problēma ir ļoti aktuāla Latvijai)

Ir jāatgādina, ka forsaitika nav nākotnes pareģošana. Tā ir tendenču ievērošana un atklāšana. Tā ir informācija par iespējamām izvēlēm. Tā ir mērķtiecīga darbība apzinātu iespēju sasniegšanai un nevēlamu seku novēršanai.

V

Latvijas galvenā bagātība ir gudras smadzenes. Ar tām mēs gatavojamies gūt panākumus Eiropas Savienībā un nākotnes pasaulē. Mūsu speciālisti ir pierādījuši, ka spēj strādāt augstākajā līmenī. Pastāv loģisks jautājums, **kāpēc vismaz kādai Latvijas sabiedrības daļai nepagriezties pretim ES atzītajai “foresight” sistēmai.** 2003. gads latviešiem ir robežgads, un tas varētu kļūt par pagrieziena sākumu attieksmē pret nākotnes pētījumiem.⁸ Pēc nākotnes studiju speciālistiem pasaulē ir liels pieprasījums, un daudzi talantīgi cilvēki var forsaita aktivitātēs sevi apliecināt Latvijā un ārzemēs, būdami vienotās Eiropas pilsoņi.

Kā zinām, katrā valstī vienlaikus pastāv dažādas sabiedrības. Cilvēki atkarībā no sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, kā arī vairāk vai mazāk savas mērķtiecīgās darbības rezultātā var izvēlēties savu eksistences veidu. Gribu izteikt pieņēmumu, ka jau tagad katrs no mums var izlemt, vai dzīvot zināšanu sabiedrības un zināšanu ekonomikas tendencēm raksturīgu dzīvi, un, ja ir vēlēšanās, var šādu dzīvi apzināti veidot Eiropas Savienības pasaulē.

¹ *Foresight for the development of higher education/research relations in the perspective of the European Research Area (ERA)* / By Prof. Etienne Bourgeois, Rapporteur. European Commission, DG Research, Unit RTD-K.2. October 2002, p. 10. [Elektroniskais resurss]. – Pieejas veids: Tīmeklis WWW. URL: <http://www.cordis.lu/rtd2002/foresight/reports.htm>.

² Kā uzsvēris ES zinātnes komisārs Filips Buskvins, Lisabonas stratēģijā iekļautā Eiropas Pētījumu telpas (European Research Area) izveide, sākot ar zinātniskajām un politiskajām vadlīnijām, ietvēra sevī, “the key features of an exercise in foresight”. Skat:

The role of foresight in the selection of research policy priorities: 13-14 May 2002 Seville conference proceedings / European Commission, DG JRC, IPTS, Report EUR 20406 EN, p.19.

[Elektroniskais resurss]. – Pieejas veids: Tīmeklis WWW. URL <http://www.jrc.es/home/publications/publication.cfm?pub=1021> un <ftp://ftp.jrc.es/pub/EURdoc/eur20406en.pdf>.

³ Cit.: Ramon Marimon, Spanish Secretary of State for Science and Technology Policy, Preface in *The role of foresight in the selection of research policy priorities*, p.1.

⁴ *Thinking, debating and shaping the future* / Final report. Prepared by a HLEG on "Developing foresight to strengthen the strategic basis of the ERA" for the European Commission. 2002, p. 10, [Elektroniskais resurss]. – Pieejas veids: Tīmeklis WWW. URL:

ftp://ftp.cordis.lu/pub/foresight/docs/for_hleg_final_report_en.pdf.

⁵ <http://medlab.cs.uoi.gr/conf2003/objectives.htm>

⁶ Foresight in FP 6. Strengthening the dimension of foresight in the European Research Area. Working Document. European Commission, Directorate-General for Research. Draft-Edition: 31 July 2002.

⁷ www.cabinet-office.gov.uk/innovation/2001/futures/main.shtml

⁸ Skat. Arturs Puga, Jānis Štrauhmanis. Latvijas Zinātnieku savienība: [aicinājums uz diskusiju]. // Zinātnes Vēstnesis. Nr. 7 (2003.g. 14.apr.) [Elektroniskais resurss]. – Pieejas veids: Tīmeklis WWW. URL: <http://www.lza.lv/zv/zv030700.htm#4>